

Vokabulář pro 11. tematický okruh

1) Paleografie – hudební paleografie

Paleografie je vědecká disciplína náležející do skupiny pomocných věd historických, která se „zabývá vším, co kdy, kde a jakkoli, tj. za jakýmkoli účelem bylo napsáno“ (Jindřich Šebánek, profesor pomocných věd historických na FF MU). Hana Pátková (docentka FF UK v publikaci „Česká středověká paleografie“) definuje paleografii úsporněji jako „vědu, která se zabývá dějinami písma“. Sdílnější nejsou ani Ivan Hlaváček a Jaroslav Kašpar v publikaci „Vademecum pomocných věd historických“, když paleografii definují jako „vědu, která studuje stará písma“.

Právě naznačená definiční úspornost, kterou bychom našli i u jiných autorů, má v případě obecného chápání paleografie svoje opodstatnění. Hláskové písmo („literární“) není totiž vzhledem k obsahu (významu) napsaného textu tak širokopásmové jako u písma hudebního. U písma hláskového je proto funkce paleografie skutečně zúžena pouze na identifikaci grafického systému a na správnou dešifraci použitých znaků. Výklad obsahu zapsaného již nenáleží do kompetence paleografie, nýbrž jiných vědních oborů, jakými jsou např. filologie, sociologie, psychologie, samozřejmě historie, ad.

Notace jako grafický záznam hudebního projevu je oproti grafice zápisu hláskovému významově mnohoznačnější. Grafický znak v hláskovém písmu je jednoznačnější, protože graficky zastupuje pouze určitou akustickou hodnotu hlásky, slabiky, slova. Grafické znaky notačních systémů jsou nositelem nejen melodické linie a její intervalové struktury, ale také její frazeologie, rytmického průběhu i tóninového zařazení, což jsou všechno stylové prvky rozhodné pro správné pochopení historického, teoretického i funkčního významu studovaného hudebního díla. Proto grafická podoba hudebního zápisu náleží do předmětného pole dalších dvou muzikologických subdisciplín: **kritiky hudebního zápisu** a **teorie hudebního zápisu**. Tyto tři subdisciplíny jsou (z hlediska systematiky muzikologických disciplín) vůči sobě v následujícím hierarchickém vztahu: hudební paleografie – kritika hudebního zápisu – teorie hudebního zápisu.

Hudební paleografii lze tedy (ve smyslu právě řečeného) definovat jako *muzikologickou subdisciplínu zabývající se studiem a dešifrací notového písma ve všech jeho grafických modifikacích a historických podobách*. Jejím primárním posláním je dešifrace zapsaného textu jako grafického systému. Správná dešifrace všech složek zapsaného hudebního textu je totiž prvním krokem na cestě k poznání hudebního smyslu a historického i funkčního významu studovaného díla.

Poznámka:

V této souvislosti nelze přehlédnout, jak paleografii definuje česká a slovenská propedeutická literatura.

Jan Racek (*Úvod do studia hudební vědy, Praha 1949*) definuje paleografii takto: „Hudební paleografie se zabývá soustavným studiem hudebních památek z hlediska rozboru a správného čtení (dešifrace) notového písma, dále studiem písařských technik a všech způsobů záznamových (fixačních) při zápisu hudebního díla“.

Jiří Fukač (*O studiu hudební vědy, Praha 1964*), definici oboru nepodává, pouze konstatuje, že „Hudební paleografie v rámci muzikologických disciplín zaujímá rovnoprávné místo mezi hlavními muzikologickými disciplínami a že (...) hlavní pozornost je přirozeně zaměřena na tradiční historické formy notového písma“.

Jozef Kresánek (*Úvod do systematiky hudobnej vedy, Bratislava 1980*) heslo hudební paleografie nemá.

Oskár Elschek (*Hudobná veda súčasnosti, Bratislava 1984*), samostatné heslo „Hudební paleografie“ nemá, ale v širěji zaměřeném tematickém okruhu „Hudobná grafika“ definuje hudební paleografii jako „formu analýzy

hudebnoznakového systému, s cílem proniknutí do formovo-morfologické skladobné struktury a technické podstaty hudby“.

Ivan Poledňák – Jiří Fukáč (Úvod do studia hudební vědy, Olomouc 2001) heslo „Hudební paleografie“ výslovně neuvádí, ale v kapitole „Teorie a dějiny notace“ paleografii definují jako „disciplínu, jejímž úkolem je systematické, srovnávací a historické studium všech forem a typů notací (jinak řečeno grafického záznamu hudby)“.

Kritika hudebního zápisu (též kritika hudebního textu, nebo také hudební filologie → viz název sborníku v sylabu k 11. TO – Kritika hudebního textu. Metody a problémy hudební filologie) je definovatelná jako *muzikologická subdisciplína zaměřená na dešifraci a výklad hudebního obsahu (informací), které notový zápis předává, které jsou v něm zakódovány.* Kritika hudebního zápisu tedy překračuje hranice pouhé transkripce a stává se druhým krokem na cestě k poznání hudebního smyslu, historického i funkčního významu studovaného díla. Tím současně pokládá teoretické i praktické základy pro práci s prameny a přípravu jejich ediční podoby. Nad oběma subdisciplínami stojí třetí subdisciplína, kterou je Teorie hudebního zápisu.

Teorie hudebního zápisu je *muzikologická subdisciplína integrující různá výzkumná hlediska a metodologické postupy aplikované nejen při studiu grafické podoby hudebního díla, jejího výkladu historického, teoretického a funkčního, ale také teoretickou problematiku spojenou s transkripčními technikami a ediční praxí.* Do předmětného pole Teorie hudebního zápisu náleží např. pojmové vymezení základních kategorií jakými jsou notační znak a notace, klasifikace notací, vztah notačních systémů vůči sobě navzájem a otázka jejich vzájemné převoditelnosti, notace a dobový hudební projev atd., atd. V této souvislosti je nutno si uvědomit základní pravidlo, že **notace zpravidla nevyjadřují to, co je předáváno jinak, např. pamětí, tradicí, nebo intepretovým přístupem.**

2) Analýza – kritika

Analýza je proces metodického (→ viz metoda) a systematického (→ viz systém) rozkrývání základních stavebních prvků vnitřní struktury jakéhokoliv problému. Lhostejno zda sociálního, přírodního, kulturního, technického apod. Tedy proces odkrývání nejen jeho stavebních prvků (**statiky**), ale také rozkrývání faktorů (činitelů) vzájemného vlivu těchto prvků - tedy proces **dynamiky** sledovaného problému“.

Kritičnost je „schopnost rozlišovat podstatné od nepodstatného, schopnost nacházet, vidět a definovat pravé příčiny jevů“. Jinak: schopnost nacházet, formulovat a dokumentovat spolehlivé, tj. ověřitelné a obecně platné závěry, a tak vylučovat chybná řešení.

Hlavním znakem kritičnosti je „kladení otázek“ (kritické myšlení se ptá) na rozdíl od myšlení ideologického, které otázky neklade (nevyhledává), protože na všechny otázky má spolehlivé odpovědi opřené o systém ideologických dogmat. Platí zásada: **jestli nabízené řešení a výklad nějakého jevu vyvolává oprávněné otázky, potom je nutno jeho závěry přijímat s nedůvěrou, jako výsledek nedostatečně kritického, tedy chybného přístupu.**

Analytičnost a kritičnost, a s nimi spojené systematicčnost a metodičnost, tedy představují cestu k řešení problémů podle určitých, praxí osvědčených pravidel, která pomáhají zmenšit riziko chybného řešení (chybného uvažování) na nejmenší možnou míru. Metodičnost a systematicčnost jsou tedy aspekty, kterými se liší akademický způsob řešení problémů od popularizace a žurnalistiky (to v lepším případě), nebo od bulváru v případě horším.

Termíny „kritika“ a „kritičnost“ jsou původu řeckého: sloveso **krinó** znamená rozlišuji, posuzuji, podstatné jméno **kritérion** znamená měřidlo, ocenění, tedy nástroj posuzování. Rovněž kritičnost se opírá o systematický a pravidly (kritérii) stanovený postup a o prostředky

s jejichž pomocí lze ověřit to, zda sledované soudy, které jsou vydávány za pravdivé, nebo naopak za mylné, tuto vlastnost skutečně mají, nebo ji postrádají.

Historikové (a to nás musí zajímat, protože muzikologie historickou vědou pořád zůstává) stanovili celou řadu speciálních metod pro **kritiku pramenů**, jejichž pomocí je určován původ, stáří a věrohodnost historických pramenů ad. Literární věda, ale např. také sociologie a další vědecké obory, při svých analýzách používají metodu **textové kritiky**, s jejíž pomocí se např. pokouší identifikovat autory anonymních děl, vývoj a tendence sdílených obsahů např. při politickém zpravodajství, popř. při projevech vedoucích politiků apod. A v neposlední řadě nachází svoje uplatnění také v oblasti vědeckých diskusí a ve vědecké publicistice (např. při recenzování knih a časopisů) je běžná **vědecká kritika**.

Metoda (z řeckého met-hodos = cesta k cíli, srovnej → meta-cíl, hodos-cesta) je postup (návod) vedoucí k dosažení určitého cíle. Metoda je intelektuálním základem (teoretickým pozadím) řešení každého vědeckého projektu. Jeho realizace se ovšem konkretizuje výzkumnými postupy nižší metodologické úrovně – **procedurami a technikami**.

Procedura

Procedura je postup, jenž v hierarchii výzkumných nástrojů je po metodě na druhém místě. Proceduru můžeme označit jako „manažerskou (konkretizační, realizační) fázi“ v organizaci výzkumného projektu. Jinými slovy: organizačně a technicky zajišťuje podmínky pro úspěšný průběh výzkumného projektu. Nejčastěji používanými procedurami jsou: statistická, monografická, experimentální, typologická a historická.

Technika

Technika je v hierarchii výzkumných nástrojů v nejnižší realizační poloze, protože představuje postupy mající většinou rutinní charakter jako jsou dokumentace, příprava ověřovacího předvýzkumu, výběr výzkumného souboru, technické zpracování informací apod.

Metodika je aplikace (rozpracování) metody na řešení dílčího, specializovaného problému. Je to specializovaná, modifikovaná metoda. Jako příklad uveďme metodiku výuky jazyků (němčina x arabština x čínština), metodiku výuky intonace, metodiku výuky hry na klavír x housle apod.

Metodologie je věda o metodách. Je to obor zabývající se studiem a analýzou vzniku metod, jejich rozvoje i historického vývoje, a také způsobu jejich aplikací. Jako vědecká disciplína je součástí filozofie vědy.

Upozornění: pod vlivem angličtiny se termín metodologie používá i v užším významu jako označení pro metodiku.

3) Systém – systematika

Systém je uspořádaný celek nějakých prvků (entit) hmotné nebo nehmotné povahy, jehož části (prvky) jsou vůči sobě v určitém funkčním poměru.

Systematika je označení pro způsob uspořádání (statiky) a funkčních vazeb (dynamiky) prvků systému. Systém je výsledek (konkrétní tvar), systematika je postup (algoritmus), kterým tento tvar vznikl.

Systematičnost – označení pro intelektuální postup vztahující se nejen k procesu tvorby systémů (intelektuálních, fyzikálních, technických, kulturních apod.), ale také k analýze

(dešifraci) mechanismů vnitřních funkčních vztahů jejich prvků, a to způsobem postupných kroků. René Descartes (1596-1650) ve spise „*Rozprava o metodě, jak správně vést svůj rozum a hledat pravdu ve vědách*“, Leiden 1637) klade důraz na dva kroky:

- 1) Každý problém rozdělit na co nejjednodušší části, které lze bezpečně poznat.
- 2) Postupovat od jednoduchého ke složitému.

Descartes byl přesvědčen, že i ty nejobtížnější vědecké problémy lze takto rozložit na dlouhé řetězce jednoduchých kroků, a pokud se zachová jejich pořadí, musí se najít řešení.

4) Vzdělání

Vzdělání je osobnostní intelektuální kvalita projevující se souhrnem znalostí, dovedností a schopností získaných prostřednictvím kontinuálního procesu výuky, lhostejno zda institucionalizované či neinstitutionalizované (soukromé). Proces vzdělávání (edukace - od lat. educare = vést, vedení) má tři základní fáze:

- 1) **Fázi terminologickou a pojmovou** v jejímž průběhu již od útlého dětství poznáváme a ohmatáváme okolní svět a jeho realitu ve všech podobách (sociální, ekonomické, kulturní apod.). **Pouhá znalost dat a informací není ještě vzděláním!**
- 2) **Fázi vědomostní – interiorizační.** Je to proces, kdy získané poznatky (informace, data) zařazujeme do našeho osobnostního fondu znalostí a dovedností. Je to fáze sociologicky důležitá, protože zde dochází k první diferenciaci a k prvním nerovnostem - je to první sociálně diferenciacní síto. Každý z nás má totiž zmíněný osobnostní fond znalostí a dovedností různý a ta různost je dána prostředím, které nás obklopuje, ve kterém vyrůstáme, zejména prostředím rodinným.
- 3) **Fázi manipulační (analytickou)**, což je schopnost se získanými znalostmi a dovednostmi zaobcházet, umět je aplikovat a využívat při výkladu a porozumění dějům okolního světa, při vytváření vlastních postojů apod. Kvalitu této fáze (a vzdělání vůbec) ovlivňuje v nemalé míře **intelligence**, která je (jako vrozená dispozice) ovšem kvalitou povýtce osobnostní, z nemalé míry danou geneticky.

Termín vzdělání má v češtině i užší význam a tím je formálně uznáný výsledek získaný absolvováním určitého kvalifikačního procesu doložitelný příslušným certifikátem. V tomto užším významu používají termín manipulativně česká mainstreamová média, když při dokumentování a vysvětlování určitých společenských jevů argumentují „vysokoškolským vzděláním“ jako zárukou správnosti postojů apod.